

Romano džaniben

časopis romistických studií | 1 | 2018

Romano džaniben

časopis romistických studií | 25. ročník | 1/2018

Obsah

Helena Sadílková Váhy historického poznání	05

RECENZOVANÁ ČÁST

Lada Viková Adolf Ištván – romský legionář z Bohusoudova: z bádání nad jeho dopisy	19
Milada Závodská Žákovská a studentská léta učitele Antonína Daniela	59
Jiří Smlsal Holokaust Romů v retribučním soudnictví	93

NERECENZOVANÁ ČÁST

Michal Schuster Archivní fond Zemská donucovací pracovna Brno jako zdroj dokumentace romských obětí holokaustu v České republice – nálezová zpráva	123
Stíny, vzpomínky a naděje / Rozhovor se Zdeňkem Danielem st. a Zdeňkem Danielem ml.	141
Antonín Daniel O Romech z Oslavan. Historická práce Antonína Daniela o Romech z jeho rodné obce	167
Michal Schuster Projekt Databáze romských obětí holocaustu v České republice	187
Kristina Dienstbierová O svou minulost bychom se měli zajímat. Zpráva o projektu „Paměť Romů“ společnosti Romea, o. p. s.	193
Helena Sadílková Zpráva o činnosti Pražského fóra pro romské dějiny	197
RECENZE ANOTACE	201

Projekt Databáze romských obětí holocaustu v České republice

Úvod

Tento příspěvek si klade za cíl stručně popsat výzkumný projekt „Databáze romských obětí holocaustu v České republice“ (dále DROH) Institutu Terežinské iniciativy (dále ITI). Záměrem projektu je přispět k rozvoji dokumentace romských obětí holocaustu, dále pak shromáždit a systematizovat údaje jednotlivých lidí, kteří byli během 2. sv. války pronásledováni a perzekvováni kvůli svému romskému původu a jejichž životní osudy jsou jakýmkoli způsobem spojeny s územím dnešní ČR. Projekt chce poskytnout a využít shromážděné údaje a materiály k výzkumu, bádání a vzdělávání, a zvýšit tak povědomí o holocaustu Romů jako součásti moderních dějin středoevropského regionu.

Institut Terežinské iniciativy jako řešitel projektu

Hlavním iniciátorem a řešitelem projektu je organizace Institut Terežinské iniciativy se sídlem v Praze, která se od svého vzniku v devadesátých letech 20. století primárně zabývá nacistickou perzekucí židovského obyvatelstva a vytváří databázi židovských obětí holocaustu (zveřejněna na holocaust.cz).²

Současný databázový systém postavený na platformě muzejního katalogizačního systému Collective Access³, speciálně konfigurovaný pro potřeby databáze obětí, umožňuje propojení jednotlivých dat⁴ s digitalizovanými autentickými archivními dokumenty, fotografiemi, audio a videomateriály, vzpomínkami pamětníků apod.⁵ Ve vnitřním systému slouží databáze badatelům a studentům vysokých škol, v online prostředí příbuzným obětí, badatelům, ale je také využívána ve vzdělávacích projektech.

1 Mgr. Michal Schuster působí jako historik v Institutu Terežinské iniciativy. E-mail: michal.schuster@terezinstudies.cz

2 Více viz Výroční zprávy ITI dostupné z: http://www.terezinstudies.cz/institute/annual_reports/

3 COLLECTIVE ACCESS. Dostupné z: <https://www.collectiveaccess.org/> [cit. 2019-01-03].

4 Záznam každé osoby zachycené v databázi obsahuje jméno, datum narození, transport do Terezína či jiného tábora, osud (zemřel, osvobozen, osud neznámý) a podle okolností dále datum a místo úmrtí, místo osvobození a další údaje. V řadě případů lze vyhledávat údaje také podle posledního bydliště před transportem. Databáze v současnosti obsahuje přibližně 170 000 záznamů jednotlivých osob. Databáze obětí. Institut Terežinské iniciativy. Dostupné z: <http://www.terezinstudies.cz/projects/database.html> [cit. 2019-01-03].

5 Databázový systém je nepřetržitě rozvíjen a doplňován a v současné době je unikátním a komplexním souborem dat jednotlivých obětí holocaustu (jak zemřelých, tak i přeživších) z českých a evropských zemí. S pomocí systému vznikl např. projekt Terežinské album, viz http://www.terezinstudies.cz/projects/terezin_album.html [cit. 2019-01-03].

Východiska projektu

Nacistická perzekuce se za druhé světové války dotkla většiny romského obyvatelstva na území dnešní ČR. I přes svou závažnost nebylo téma holokaustu Romů až do roku 1989 z mnoha důvodů většinovou společností reflektováno. I přes to, že v demokratických podmínkách dochází v ČR k rozvoji výzkumu, vzdělávání a připomínání událostí nacistické genocidy Romů, není toto téma ani v současné době samozřejmou součástí většinového povědomí, jak o tom svědčí dlouholetý proces vzniku památníků v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu či periodicky se opakující zlehčování či dokonce popírání holokaustu Romů. Také historiografie má před sebou ve vztahu k osudům Romů na území ČR ještě mnoho nehotových úkolů.⁶

Projekt DROH si proto klade za cíl navázat na výsledky dosavadního výzkumu a novým výzkumem přinést nebo alespoň naznačit odpovědi na některé z otázek, které se k danému tématu váží: počty vězňů a obětí v „cikánských táborech“ (dále CT); popis systému pronásledování; výzkum zaměřený na osud Romů a Sintů z českého pohraničí po jeho připojení k německé říši; výzkum osudů českých Romů vězněných v osvětimském táborovém komplexu a v dalších koncentračních táborech (dále KT) atd.

Průběh projektu

Projekt DROH byl zahájen v červnu 2016 díky finanční podpoře nadace Bader Philanthropies, jež přispěla na projektové záměry pro období červen 2016 až květen 2018 a následně i pro období červen 2018 až květen 2020.

Během výzkumu projektový tým⁷ průběžně řeší různé metodologické, historiografické, případně etické otázky, na něž je třeba hledat optimální odpovědi. Důležitou roli proto od počátku hraje spolupráce s institucemi a jednotlivými odborníky, kteří se tématu holokaustu Romů dlouhodobě věnují. S tímto cílem došlo k vytvoření expertní pracovní skupiny, složené z českých i zahraničních odborníků, zástupců kooperujících organizací a představitelů romské komunity, která pravidelně konzultuje průběh a vývoj projektu s ohledem na jeho specifika.⁸ Mezi spolupracující organizace patří Muzeum romské kultury v Brně, vídeňský Dokumentationsarchiv

6 Více k tématu např. Sadílková, Schuster, Závodská 2015: 30-34; Slačálek 2018.

7 V současnosti tvoří projektový tým: Tereza Štěpková, koordinace projektu; Aneta Plzáková, správa databázového systému; Michal Schuster, Aletta Beck, Jiří Smlsal, historický výzkum; Eliška Waageová, archivní rešerše, historický výzkum; František Lacko, Růžena Ďordová, přepis dat. Jako externí výzkumníci a konzultanti s týmem spolupracují Helena Sadílková a Pavel Baloun (v první fázi 2016-2018) a Jan Hauer.

8 K českým členům poradní skupiny patří: Petr Lhotka; Karel Holomek, Společenství Romů na Moravě; Jana Horváthová, Muzeum romské kultury; Čeněk Růžička, Výbor pro odškodnění romského holocaustu; Helena Sadílková, Seminář romistiky, Katedra středoevropských studií, FFUK Praha. Ze zahraničí to jsou: Frank Reuter, Centrální rada německých Sintů a Romů, Německo; Mirjam-Angela Karoly, OSCE ODIHR, Varšava, Polsko; Marek Szilvási, European Roma Rights Centre, Budapešť, Maďarsko; Sławomir Kapralski, Pedagogická univerzita Krakov – Institut filozofie a sociologie, Polsko; Jörg Osterloh, Fritz Bauer Institut, Německo.

des österreichischen Widerstandes (Dokumentační archiv rakouského odboje), Das Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma (Dokumentační a kulturní centrum německých Sintů a Romů) v Heidelbergu a Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau (Státní muzeum Auschwitz-Birkenau) v Osvětimi. Pro výzkumnou a dokumentační činnost i pro tvorbu samotné databáze je od počátku důležitým přínosem spolupráce s potomky a příbuznými obětí, jde např. o Jana Hauera, Karla Holomka, Rudolfa Murku a Čenka Růžičku.

Dokumentace a tvorba databáze

Pro zahájení projektu DROH bylo klíčové především nastavení metodologie, a to ve spolupráci se členy poradní expertní skupiny a dalšími jednotlivci.⁹ Na základě těchto konzultací došlo k vytvoření základní struktury databáze.

Základem dokumentace obětí je archivní výzkum. V první fázi projektu (2016–2018) probíhal systematický výzkum ve třech archivech¹⁰ a postupně byl rozšiřován na další, především regionální archivy v ČR.¹¹ Současně s tím dochází od počátku k selektivní digitalizaci relevantních archivních dokumentů (např. celého archivního fondu CT Lety) pro interní potřeby projektu a dále probíhá verifikace a doplňování již existujících přehledů vězňů CT a KT.¹²

Na archivní výzkum následně navazuje přepis zjištěných dat.¹³ Celá databáze je vytvářena na základě zkušeností s databází židovských obětí, ale vychází ze specifických potřeb projektu DROH.

Dalším průběžným výstupem projektu je databáze archivních fondů obsahujících materiály vztahující se k tématu nacistické perzekuce Romů. Databáze je v současnosti využívána pouze pro potřeby projektového týmu, ale v budoucnosti bude sloužit jako podklad pro výzkum holokaustu Romů například studentům či badatelům.¹⁴

9 Jedním z prvních konzultantů a rádců byl také historik Ctibor Nečas, z jehož dosud nepřekonané historiografické práce projekt DROH vychází a v mnohém na ni navazuje.

10 Šlo o NA v Praze, MZA v Brně (základní dokumenty k perzekuci Romů na území Protektorátu Čechy a Morava) a SOA v Třeboni (zde především fond CT Lety).

11 AMB v Brně, SOA v Praze, SOkA Břeclav, SOkA Písek, SOkA Třebíč, SOkA Uherské Hradiště, VHA v Praze ad.

12 Nečas 1987; Nečas 1992; Gedenkbuch 1993; Nečas 2000; Nečas 2012; Nečas 2014; *Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau : Auschwitz prisoners* [online]. Dostupné z: <http://auschwitz.org/en/museum/auschwitz-prisoners/> [cit. 2019-01-03]; *United States Holocaust Memorial Museum: Holocaust Survivors and Victims Database* [online]. Dostupné z: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_advance_search.php [cit. 2019-01-03]; dále např. *Die Toten: Konzentrationslager Buchenwald 1937–1945: Namen* [online]. Dostupné z: <http://totenbuch.buchenwald.de/names/list> [cit. 2019-01-03].

13 Mezi ně patří například údaje o příjmení, jménu, případně přezdívkě, datu a místě narození, datu, místě a okolnostech úmrtí, údaje o transportech a věznění (místo, doba, vězeňské číslo), ale také údaje o rodině a životě před válkou. Důležité je také přesné uvedení zdroje zjištěných dat, ať už jde o publikaci, odborný článek nebo archivní dokument.

14 V první fázi projektu bylo vytvořeno zhruba 5 600 záznamů s údaji o jednotlivých obětech. K tomu bylo připojeno dalších zhruba 2 630 záznamů získaných ze seznamů vězňů publikovaných C. Nečasem (tábory v Letech u Písku a Hodoníně u Kunštátu).

Plány a cíle do budoucnosti

Také pro druhou fázi projektu, zahájenou v červnu 2018, je zásadní systematický archivní výzkum (nejen ve výše zmíněných, ale i dalších archivech v ČR i v zahraničí)¹⁵, a dochází také k selektivnímu výzkumu rodinných historií prostřednictvím svědectví potomků obětí a pozůstalých. Vzpomínky a osobní dokumenty (písemné materiály, fotografie apod.) často doplňují archivní výzkum a mohou hrát zásadní roli v procesu připomínání a vzdělávání o tomto tématu (přinášejí většinou chybějící perspektivu obětí).

Zásadním problémem při tvorbě databáze obětí je otázka citlivosti zjištěných dat. I díky konzultaci s experty a zástupci pozůstalých se projektový tým rozhodl, že všechna data, která jsou získávána a zpracovávána, budou uložena pouze v neveřejném a zabezpečeném databázovém systému, do něhož budou mít přístup pouze registrovaní badatelé. V další fázi projektu dojde ke zveřejnění relevantních údajů na webovém portálu holocaust.cz a ty budou přístupné i široké veřejnosti. Databáze tak bude fungovat jako snadno přístupný zdroj informací a zdroj pro rozvíjení současné veřejné diskuse. Součástí online databáze proto budou odborné komentáře, které budou vysvětlovat jednotlivá témata a pojmy a kontextualizovat publikované údaje a materiály. Na ty navážou odborné články a případné další výstupy, včetně publikace komentovaných edic (nejen) archivních dokumentů a materiálů a vytvoření vzdělávacích materiálů založených na práci s příběhy jednotlivých zdokumentovaných obětí.

Závěr

Projekt Databáze romských obětí holocaustu v ČR je ve své druhé fázi a má před sebou ještě mnoho úkolů. ITI chce především prostřednictvím pokračujícího výzkumu pomoci zlepšit pochopení historických příčin a procesů, které vedly ke genocidě, a vytvořit biografickou databázi obětí, která je bude zobrazovat jako jednotlivce. Záměrem ITI je, aby zveřejněná data a materiály pomohly k debatě založené na faktech spíše než na předsudcích a stereotypech a aby se památka a úcta k romským obětem holocaustu ocitla na stejné úrovni jako úcta k obětem Šoa, a přispěla tak ke zlepšení postavení Romů v současné i budoucí společnosti.

15 SOkA Liberec, SOkA Břeclav se sídlem v Mikulově, SOA v Zámrsku, AHMP, AMB, ABS a VHA; Spolkový archiv v Berlíně, Archiv Státního muzea Auschwitz-Birkenau v Osvětimi, Univerzitní archiv Tübingen.

Seznam zkratek

AMB	Archiv města Brna
CT	Cikánský tábor
DROH	Databáze romských obětí holocaustu v České republice
ITI	Institut Terezínské iniciativy
KT	Koncentrační tábor
MZA	Moravský zemský archiv
NA	Národní archiv
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
VHA	Vojenský historický archiv

Literatura

- Collective Access* [online]. Dostupné z: <https://www.collectiveaccess.org/> [cit. 2019-01-03].
- Databáze obětí. *Holocaust.cz* [online]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/> [cit. 2019-01-03].
- Databáze romských obětí holocaustu. *Institut Terezínské iniciativy* [online]. Dostupné z: <http://www.terezinstudies.cz/projects/roma-database.html> [cit. 2019-01-03].
- Die Toten: Konzentrationslager Buchenwald 1937 – 1945: Namen* [online]. Dostupné z: <http://totenbuch.buchenwald.de/names/list> [cit. 2019-01-03].
- Gedenkbuch. Die Sinti und Roma im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau / Memorial Book. The Gypsies at Auschwitz-Birkenau / Księga Pamięci. Cyganie w obozie koncentracyjnym Auschwitz-Birkenau.* 1993. Vol. 1, 2. München, London, New York, Paris: Państwowe Muzeum Auschwitz-Birkenau, Das Dokumentations- und Kulturzentrum Deutscher Sinti und Roma in Heidelberg.
- Memorial and Museum Auschwitz-Birkenau: Auschwitz prisoners* [online]. Dostupné z: <http://auschwitz.org/en/museum/auschwitz-prisoners/> [cit. 2019-01-03].
- Nečas, C. 1987. *Andr'oda taboris. Věznové protektorátních cikánských táborů 1942–1943.* Brno: Český svaz protifašistických bojovníků.
- Nečas, C. 1992. *Aušvicate hi khér báro. Čeští věznové cikánského tábora v Osvětimi II – Brzezince.* Brno: Masarykova univerzita.
- Nečas, C. 2000. *Z Brna do Auschwitz-Birkenau. První transport moravských Romů do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau.* Brno: Muzeum romské kultury.
- Nečas, C. 2012. *Pamětní seznam – 1: jména a údaje o nebožácích, kteří byli násilně koncentrováni v tzv. cikánském táboře I (Lety, 1942–1943).* [Nymburk]: Vega-L.

- Nečas, C. 2014. *Pamětní seznam II, Hodonín*. Praha: Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského.
- Sadílková, H., Schuster, M., Závodská, M. 2015. Holocaust Romů jako „neznámý“ nebo „zapomenutý“. In: *Dějiny a současnost* (9): 30–34.
- Slačálek, O. Upírané dějiny Romů. Rozhovor s Kateřinou Čapkovou, Helenou Sadílkovou a Pavlem Balounem. SALON. Právo. 11. 4. 2018. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/468655-upirane-dejiny-romu-rozhovor-s-katerinou-capkovou-helenou-sadilkovou-a-pavlem-balounem.html> [cit. 2019-01-03].
- Terezínské album. *Institut Terezínské iniciativy* [online]. Dostupné z: http://www.terezinstudies.cz/projects/terezin_album.html [cit. 2019-01-03].
- Terezínské album ve škole. *Institut Terezínské iniciativy* [online]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/vzdelavani/projekty/terezinske-album-ve-skole/> [cit. 2019-01-03].
- United States Holocaust Memorial Museum: Holocaust Survivors and Victims Database* [online]. Dostupné z: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_advance_search.php [cit. 2019-01-03].